شينجياڭ گازەتى سايتى http://kazakh.xjdaily.com

ايسىندى 70 جىل كۇرەسكە تولى جاڭا ءداۋىر

ءتىلشى ۇزاق جورىق جولىنا قايتا اتتاندى

سۋرەتتەي قزىل تۋلار تولقنداۋدا

ـــ ۇزاق جورىقتا اتتانعان جەر چاڭتيڭنەن، نيڭحۋادان كەلگەن قزىل نانىم مالمدەمەسى

اۋەلگى ماقساتتى ۇمىتپاۋ بورىشتى ەستە بەرىك ساقتاۋ

☐ شينحۋا اگەنتتگىنىڭ تىلشلەرى **شيە لياڭ، ليۋ فەي، چين حۋڭي، ۋ جيانفىڭ**

بۇل ٴومىردىڭ ۇلى ۇزاق جورىعى ـــــ

فۋجيانىڭ چاڭتيڭىندە باتىسقا جورىق جاساۋعا سىرت بەرگەن قزىل 9 ـ جۇنتۋاننىڭ، نيڭحۋادان اتتانعان قزىل 3 ـ جۇنتۋاننىڭ 4 ـ شىسىنىڭ، قزىل 1 ـ جۇنتۋاننىڭ 15 ـ شىسىنىڭ، ت. ب قولباسى مەن جاۋىنگەرلەرى وسى كەتىسىندە قايدا بارارلارىن بىلمەسە دە، ولاردا "جۇڭگونى وزگەرتەمىز" دەيتىن سەنىم بولدى؛ بارلىعىن قزىل ارمياعا ارناعان سوۆەتتىك رايونداعى بۇقارادا "جەڭىسكە جەتكەن سوڭ قزىل ارميا قايتىپ كەلەدى" دەيتىن تىلەك بولدى.

بۇل سەنىمنىڭ ۇلى جەڭىسى ـــــ

قالا قارا بۇلت باسىپ قۇلارمان بولعاندا، ولار باتىل سەنىممەن: "پارتيانى بىلەسسەك قانا شىعار جولىمىز بولادى!"، ـ دەدى.

ۇزاق جورىق ٴور اسۋ، قيىن قامالعا كەلگەندە، ولار باتىل سەنىممەن: "توڭكەرىس تۇبىندە تابىسقا جەتەدى!"، ـ دەدى.

سەنىم ـــ كۇش، سەنىم ـــ كۇش.

بۇگىنگى تاڭدا، چاڭتيڭگە، نيڭحۋاعا بارساڭىز، ادەيى ىزدەپ جۇرمەي ـ اق، اسپاندى قارا تۇنەك تورلاعاندا ولاردىڭ سەنىم قاناتتارى تاڭ شۇعىلاسىندا قالقىتاعاندىعىن سەزىنە الاسىز. قزىل توپىراقتا سۋرەتتەي قزىل تۋلار تولقنداۋدا.

سەنىم

ولاردى مۇراتىنا تالپىندىردى

جۇڭفۇ قىستاعىنداعى گۋانشۋوگۋڭ عيباداتحاناسىنىڭ الدىندا، "قزىل ارميا 9 ـ جۇنتۋاننىڭ ۇزاق جورىق 25 مىڭ ليىنىڭ ٴنول كيلومەترلىك جەرى" دەپ جازىلعان تاس ەسكەرتكىش جىم ـ جىرت كۇيدە قازدىيىپ تۇر.

قزىل ارميانىڭ كيمەدەرىن كيگەن ەكسكۋرسيالاۋشى ٴبىر قوسىن رەتتى ٴتىزىلىپ، باسپالداقتى ٴبىر ـ بىرلەپ باسىپ، عيباداتحاناعا كىرىپ بارادى. ۋاقىت تەگەرشىگى 1934 ـ جىلى 9 ـ ايدىڭ 30 ـ كۇنىنە قايتا ورالعانداي بولدى.

كوز مەزگىلى، التىنداي كۇرىش اتىزدارى تولقيدى. زەڭبىرەك گۇرسىلدەۋدە. قزىل 9 ـ جۇنتۋاننىڭ سىرت بەرۋ جينالىسىنىڭ الدىنداعى ٴان اۋەنى تىپتەن اسقاق ەستىلەدى، سول كۇنى كويتەگەن قىستاقتاعى قزىل قورعاۋشى ۇلگىلىلەر ليانى، پيونەرلەر قوسىنى تولقىتانىپ قوسىلدى.

اتتاندىرىپ سالۋعا كەلگەن قىستاق تۇرعىندارى جاۋىنگەردىڭ جانىنان ٴوتىپ بارا جاتىپ، جۇمىرتقانى، جۇگەرىنى ونىڭ قالتاسىنا سۇڭگىتىپ جىبەردى؛ كەيبىر ايەلدەر نەشە ون لي ٴجۇرىپ، كۇيەۋلەرىن جولىقتىرعاندا، كوزدەرى جاساۋراي: "مەن سەنى ۇيگە قايتارىپ اكەتكەلى كەلگەن جوقپىن، جاقسى دىستە، سەنى كۇتەمىن"، ـ دەدى...

قزىل ارميانى 10 مارتە اتتاندىرىپ سالعانداعى قيماستىقتىڭ سەبەبى نە؟ بەلسەنە اسكەرگە قاتىناسقاندا ٴۇيىن قيىپ تاستاپ كەتكەنى نە ٴۇشىن؟

بالشىق جابىسقان اپكىش ـ اپكىش اياق كيىمدەر بۇعان جاۋاپ بەرە الادى ـــــ

اتتانارداعى الدىندا، رايونداعى، اۋىلدىق سوۆەتتىك ۇكىمەتتىڭ كادرلارى بۇقارا اكەلىپ بەرگەن اپكىش ـ اپكىش شۇبەرەك شاقايلاردى، ٴشوپ شاقايلاردى كوتەرىپ كەلدى، جاۋىنگەرلەر شاقايلاردىڭ كوبىنە ناعىپ بالشىق جابىسىپ تۇر دەپ تاڭ قالىستى.

بۇنىڭ سەبەبى جاۋىنگەرلەردىڭ كوزىنە جاس العىزدى. قزىل ارميانىڭ تاعى دا جورىققا اتتاناتىندىعىن ەستىگەن بۇقارا وزدەرىنىڭ اياعىنداعى شاقايلارىن شەشىپ، قىستاقتىڭ الدىڭعى شەپكە كومەك بەرۋ اترەتىنە بەرىپتى. ولار: "شاقاي تىڭۋگە ۇلگەرە المادىق، مىناۋ كيىلگەن شاقايلاردى اپارىپ بەرىڭدەر، جورىق جاساپ، سوعىس جۇرگىزۋدە كەم بولسا بولمايدى عوي"، ـ دەيدى.

بالشىق جابىسقان ٴبىر جۇپ شاقاي ارميا مەن حالىقتىڭ ەتەنە سۇيىسپەنشىلىگىن كورسەتتى. اۋىر ازاپ شەككەن بۇقارا قزىل ارميانىڭ ولاردى جەر يەلەرىنىڭ، جەرگىلىكتى جاساقتاردىڭ، گوميىنداڭ ارمياسىنىڭ ەزگىسىنەن ازات ەتكەندىگىن ٴوز كوزىمەن كورسە، ولاردى نەگە ارداقتاماسقا؟ ولار بۇنىڭ، شىنىندا، جارلى ـ جاقىپايلار ٴۇشىن بيلىك الاتىن قوسىن ەكەندىگىنە سەندى!

چاڭتيڭ اۋدانىنداعى قزىل مادەنيەت ٴتۇسىندىرۋشىسى لاي گۋاڭياۋدىڭ اجەسى دە قزىل ارميانى اتتاندىرىپ سالۋعا شىققان بۇقارانىڭ ٴبىرى ەكەن. قزىل ارميا ۇزاق جورىققا شىعاردىڭ الدىندا، ول ٴار كۇنى ەكى اپكىش استىق، كەرەك ـ جاراق كوتەرىپ، 60 كيلومەتر جول باسادى، قزىل ارميانىڭ نەگىزگى كۇشى ۇزاق جورىققا اتتانعان سوڭ، تاعى جەرگىلىكتى پارتيزاندار اترەتىنە استىق تاسيدى. "جاس كۇنىندە كوپ جول ٴجۇرىپ، تىزەسى كوپ قاجالعاندىقتان، اجەم 60 نەشە جاسىندا ـ اق جۇرە الماي قالدى".

ەكى اياعىمەن 60 كيلومەتر جول باسقان. ارداقتى ادامنىڭ الدىندا، مۇنان دا ۇزاق جول، مۇنان دا بيىك تاۋ نەگە تۇرماق؟ ولار ٴبىر قزىل جۇلدىزدىڭ ٴبىر ۇمىت ەكەندىگىنە سەندى! لاي گۋاڭياۋ بىلاي دەيدى: "قاراپايىم سۇيىسپەنشىلىك ولاردى ٴبىر جانعا ٴبىر جان ۇيىستىرسا دا، قزىل ارميانىڭ جاقسىلىعىن وتەۋگە پەيىل ەتتى".

جۇڭفۇ قىستاعىنداعى قزىل ارميا كوپىرىنىڭ باسىنداعى ٴبىر بەلگى كۋا ـــــ

بۇل قزىل ارميانىڭ اسكەر قابىلداۋداعى ەڭ تومەنگى شەگى ەدى: ۇزىن مىلتىقتا مىلتىق نايزاسى قوسىلعان بيىكتىك مولشەرمەن ٴبىر مەتر 50 سانتيمەتردەي. وسىلاي بولعاندا جاڭا اسكەردىڭ مىلتىق كوتەرىپ مايدانعا شىعا الۋىنا كەپىلدىك ەتۋگە بولاتىن.

قزىل ارميا كوپىرىندەگى ٴبىر كورىنىستى جاۋىنگەر جۇڭ گىنجي وسىدان كەيىنگى شايقاس بارىسىندا ەشقاشان ۇمىتا العان جوق. قزىل ارميا كوپىرىنە كەلىپ، يۋيدۋعا قاراي جينالا باستاعان كەزدە، جۇڭ گىنجي مەن قىستاقتا ونىمەن بالا كۇنىنەن بىرگە وسكەن 16 بالا جۇرەلەپ وتىرا قالىپ: "كىم ٴتىرى ورالسا، قازا بولعان دوستارى ٴۇشىن اتا ـ انالارىنىڭ الدىنداعى پەرزەنتتىك پارىزىن وتەيدى!" دەپ انت ەتەدى.

20 نەشە جىلدان كەيىن، جۇڭ گىنجي اسكەردەن بوساپ اۋىلىنا قايتىپ، سول كەزدە بەرگەن انتىن ورىنداپ، سول قىستاقتا بولسىن، الدە كورشى قىستاقتا بولسىن، ول بارلىعىنا بارىپ، قۇلاعى كەرەڭ، بەلى بۇكىر بولىپ كوتەرە الماي قالعانشا تابىنتقا سالىپ، تابىت كوتەرىستى.

چاڭتيڭدە، نيڭحۋادا اسكەرگە قاتىناسقان ازاماتتاردىڭ ٴتىرى ورالعاندارى از. سونداي بولسا دا، بويى جەتپەيتىن وسپىرىمدەر اسكەرگە قاتىناسۋ ولىشەمىنە جەتۋ ٴۇشىن، شاقايلارىنا قاباتتاپ گازەت سالدى، شاقايلارىنىڭ تابانىنا نەشە قابات ٴشوپ بايلادى، ٴتىپتى، تۇنىدەلەتىپ ۇرلانىپ كەلىپ بەلگىنى الاسارتىپ وزگەرتىپ قويدى.

بۇل ٴومىردى ولشەۋ ەدى، قزىل ارميانىڭ شاقىرۋىندا، ولار توڭكەرىسكە ارالاسۋدى، ولىمگە باسىن ٴباي تىگۋدى تاڭدادى، ويتكەنى ولار تەك كوممۋنيستىك پارتيانىڭ عانا وزدەرىن وت پەن سۋدان قۇتقارا الاتىندىعىنا، تەك پارتيانى بىلەسسە عانا شىعار جول بولاتىندىعىنا سەندى.

فۋجيان ولكەلىك پارتكوم پارتيا تاريحى، جەرگىلىكتى شەجىرە كەڭسەسىنىڭ باسقارما باستىعى جۇڭ جاۋيۋن بىلاي دەيدى: سوۆەتتىك رايونداعى بۇقارا توڭكەرىستىك ۇلى قيسىندارىدى ونشالىق ٴتۇسىنىپ كەتپەسە دە، قزىل ارميا ايتقان تاماشا قوعامعا سەنۋدى قالادى، مۇنداي سەنىمنىڭ ٴبىر سەبەبى ٴار ۇيدىڭ جەردەن ٴبولىس الىپ، ەڭبەكتىڭ بەينەت شەگىپ، اش قالمايتىندىعىن كورگەندىگى ەدى. سوندىقتان ولار كوممۋنيستىك پارتيا مەن قزىل ارمياعا سەنىم بايلادى.

بۇل سەنىم حالىق بۇقاراسىنىڭ بويىنداعى قاۋلاعان ۇلى كۇشتى تاسقىنداتتى.

ۇستانىم

ولاردى الدىڭعىلاردىڭ ٴىزىن باسىپ العا ۇمتىلدىردى

چاڭتيڭدەگى سۇڭماۋليڭ اسۋىندا، قزىل قان تۋپىراققا ٴسىڭىپ، كوكەك ٴشۋپتى جاۋىپ كەتتى.

85 جىلدىڭ الدىندا، گوميىنداڭ ارمياسىنىڭ زەڭبىرەگىمەن، ۇشاقپەن كەزەك ـ كەزەك بومبالاۋى، جاۋدىڭ 3 سايلاۋىت شىسىنىڭ قۇتىرىنا "قورشاپ جويۋى" الدىندا، قزىل ارميا مەن چاڭتيڭدەگى قالىڭ جەرگىلىكتى قارۋلى كۇشتەر تاباندىلىقپەن شەپتى 7 كۇنگە دەيىن بەرمەي تىرەستى.

قزىل 9 ـ جۇنتۋان شايقاستان شەگىنىپ شىققان سوڭ، قزىل 24 ـ شى گوميىنداڭ ارمياسى باتىسقا وتەردەگى وسى مانىزدى وتكەلدى ۇزدىكسىز قورعاپ، ورتالىق قزىل ارميا نەگىزگى كۇشىنىڭ ۇزاق جورىققا جينالۋىن قورعاۋ ٴۇشىن قىرۋار گوميىنداڭ ارمياسىن شاۋجايلاپ تۇردى. بۇل شايقاستا قزىل ارميادان 4000نان استام ادام قۇربان بولدى.

شەپ قايتا ـ قايتا قولدان كەتتى، قزىل ارميا ونى قايتا ـ قايتا تارتىپ الدى؛ الدىڭعى جاقتاعى جاۋىنگەرلەر ٴبىر ـ بىردەن قۇلاپ جاتسا، ارتقى جاقتاعى جاۋىنگەرلەر مىلتىقتى الا سالىپ الدىعا ۇمتىلدى...

زۇزامەن كوتەرىپ اكەلىنگەن، كەۋدەسىن وق "شۇرىق قىلىپ تەسىپ" كەتكەن ٴبىر جاۋىنگەر دارىگەردىڭ قولىن ۇستاپ: "مەنىڭ جارامدى تاڭىپ بەرە سال، ٴبىرازدان كەيىن قايتا بارىپ سوعىسامىن"، ـ دەيدى. جاراقاتىن تاڭىپ ۇلگەرمەي جاتىپ، ول ماڭگىلىككە كوز جۇمدى.

كىم ٴومىرىن اياماسىن؟ قولىنا مىلتىق، قىلىش ۇستاعان قزىل ارميا قارۋ ـ جاراعى سايلاۋىت جاۋدىڭ الدىندا نە ٴۇشىن قۇربان بەرۋدەن قورىقپاي، الدىڭعىلارىنىڭ ٴىزىن سوڭعىلارى باسىپ العا ۇمتىلدى؟

بۇنىڭ جاۋابى ـــ ۇستانىم.

سۋ جارتاسقا سوعىلسا گۇرىل شىعادى، جيگەرىن جانىعان ادامنان ايباتتىلىق تۋادى. ۇستانىم قورقىنىشتى جەڭىسە الا، قايتپاس ەرجۇرەك بولادى. حالىقتى جاقسى كۇنگە جەتكىزۋ ولاردىڭ ٴبىرىنىڭ ٴىزىن ٴبىرى باسا العا ۇمتىلعان قاراپايىم مۇراتى بولدى.

"جاي اسكەر مەن بۇقارا 'يزم'نىڭ نە ەكەنىن بىلمەۋى مۇمكىن، ٴبىراق، ولار مەن ولسەم دە، توڭكەرىستىڭ جەمىسى قورعالىپ قالسا بولدى، ۇرپاقتارىمىز جاقسى كۇنگە جەتە الادى دەپ كامىل سەندى". چاڭتيڭ اۋدانىنداعى قزىل مادەنيەت ٴتۇسىندىرۋشىسى جۇڭ ميڭ بىلاي دەدى: باسقالار ٴۇشىن ٴومىر ٴسۇرۋ، ۇرپاقتار ٴۇشىن ولىمگە باسىن بايلاۋ جۇڭحۋا ۇلتىنىڭ تولاسسىز ۇزىلمەي جالعاسۋىنا مۇمكىندىك جاسادى، مىنە وسىنداي ۇلەس قوسۋ دا "قزىل ارميا رۋحىنىڭ جانى" بولىپ تابىلادى.

ۇستانىم كەرەمەتتەر جاراتادى. بىرەۋلەر: بۇل جاستار جەڭىس ٴۇشىن ٴومىرىن قيۋعا پەيىل بولدى. ولار ادام با، الدە اۋليە مە؟ دەپ تاڭداي قاقتى.

ٴسىز ٴبىر شىنىڭ ارتتا قالىپ ورتالىق قزىل ارميانىڭ نەشە ون مىڭ ادامىن قورعايتىن اۋىر مىندەتتى ارقالاۋىن ەلەستەتە الاسىز با؟

شياڭجياڭ شايقاسىندا، مىنشىدىڭ 6000 ۇلانىنان قۇرالعان "ولىمگە بەل بۋعان ارتقى قورعاۋشى شى" قزىل 34 ـ شى قزىل ارميا نەگىزگى كۇشىنىڭ قورشاۋدى بۇزىپ شىعۋىن قورعاۋ ٴۇشىن، ەرلىك تۇگەلدەي ەرلىكپەن قۇربان بولدى.

شايقاس مىندەتىن تاپسىرىپ العاندا، كەدەي ـ جارلى جاس ديقان اسكەرلەردىڭ قايراتى تاسقىندادى. بۇيرىق بەرىلگەن ساتتە ولار مۇنىڭ اقتىق قوشتاسۋ ەكەندىگىن سەزگەن ـ سەزبەگەندىگىن ەشكىم بىلمەيدى.

ورتالىق قزىل ارميا قوسىندارى ولاردان الىستاپ كەتتى، جاۋلار تۇس ـ تۇستان قورشاپ تىقسىرىپ كەلەدى، قزىل 34 ـ شى كومەك ـ جاردەم جوق وقشاۋ قالدى ـــــ

جاۋدىڭ ٴالسىز تۇسىن تاۋىپ قورشاۋدى بۇزىپ شىعىپ، شياڭنانعا بارىپ پارتيزاندىق سوعىستى داماتامىز؛ قورشاۋدى بۇزىپ شىعا الماي قالساق، سوۆەتتىك رەسپۋبليكا ٴۇشىن اقتىق تامشى قانىمىزدى توگۋگە انت ەتەمىز!

بۇل قولباسىلار مەن جاۋىنگەرلەردىڭ ۇندەۋى ەدى. جۇرەكتەرىن ۇستانىم بيلەگەن ولار وزدەرىنەن نەشە ون ەسە كوپ جاۋمەن جان اياماي الىستى، ولاردىڭ اسقاق ايبىنى تاۋ ـ دالانى دۇر سىلكىندىردى.

ساناق مالىمەتتەرىندە كورسەتىلۋىنشە، بۇكىل سوۆەتتىك رايون كەزىندە، مىنشيدا بىلگەرىندى ـ كەيىندى 100 مىڭ جۇمىسشى ـ ديقان پەرزەنتى قزىل ارمياعا جانە قزىل قورعاۋشىلار اترەتىنە قاتىناسقان، ۇزاق جورىققا قاتىناسقان ورتالىق نەگىزگى كۇش قزىل ارمياداعى 86 مىڭ ادامنىڭ 26 مىڭى مىنشيدىڭ پەرزەنتتەرى ەكەن، سولتۇستىك شانشيگە جەتكەن كەزدە ولاردان تەك 2000نان استام ادام عانا قالعان، ۇزاق جورىقتىڭ ٴار ليىندە مىنشيدىڭ ٴبىر پەرزەنتى كوز جۇمعان.

ەدگار سنوۋ «باتىستا ساپار ەستەلىكتەرى»ندە ەمەرەنە بىلاي دەپ جازادى: "وسىناۋ مىڭداعان، 10 مىڭداعان جاستاردىڭ الاۋى قايتپاس، جالىنى وشپەس ىستىق ىنتاسى، قاشاندا ايىنىماعان ٴۇمىتى، ادامدى تاڭ قالدىراتىن توڭكەرىستىك ۇمتىلىس، كوڭىل كۇيى قاۋلاعان جالىنداي وسىنىڭ بارلىعىن ساباقتاستىرىپ تۇردى".

مۇرات الدىندا ٴوزىن ارناۋدى تاڭداپ، ەرىك ـ جىگەرىمەن جانە باتىل جۇرەكپەن حاۋىپ ـ قاتەردەن الىستى، بۇل قزىل ارميا قولباسىلارى مەن جاۋىنگەرلەرىنىڭ ايىندى داستان جازىپ شىعا الۋىنىڭ ٴتۇبىرلى سەبەبى سانالادى.

1935 ـ جىلى 1 ـ ايدا تاڭ ىڭىرىندە چاڭتيڭدە گوميىنداڭ ارمياسىنىڭ قولىنا تۇسەردىڭ الدىندا، پارتيانىڭ ٴبىر قۇپيا حۇجاتىن جۇتىپ الادى، گوميىنداڭ ارمياسى جاۋىزدىقپەن ونىڭ قارنىن جارىپ ولتىرەدى، سول كەزدە ول 25 جاستا ەدى.

سول جىلى 2 ـ ايدا حى شۋحىڭدى چاڭتيڭدە گوميىنداڭ ارمياسى قورشاپ ۇستاپ الماق بولعاندا، قوسىنعا كەسىرىن تيگىزبەۋ ٴۇشىن، ول جاردان سەكىرىپ كەتىپ، سوڭىنان اتىپ ولتىرىلەدى، سول كەزدە ول 59 جاستا ەدى.

سول جىلى 6 ـ ايدا چۋي چيۋباي چاڭتيڭدە جازا مايدانىنا قاسقايا بەت تۇزەپ، ورىس تىلىندە "قزىل ارميا ٴانى»ن، «ينتەرناتسيونال ٴانى»ن شىرقاپ، الدىلەت جولىندا ەرلىكپەن قۇربان بولادى، سول كەزدە ول 36 جاستا ەدى.

...

سول ساتتە، ولار ومىرلەرىن قيعانىمەن، "توڭكەرىس ٴۇشىن، ٴسوز جوق، كۇرەسەمىن" دەيتىن باتىل ۇستانىمدارىنان ايىنعان جوق.

نانىم

ولاردى مويىماس قايسارلىقا جەتىلدىردى

40 جىلدىڭ الدىندا لو گۋاڭماۋ ۇيىندەگى استىق قويماسىن كوشىرەردە، ماي قاعازعا ورالعان اسكەري دابىل نوتاسىن بايقاپ، ٴجۇزىن جاس جۋىپ، وكىرىپ جىلاپ جىبەرەدى.

شەرۋ تارتۋدا، شايقاس جۇرگىزۋدە قولدانىلاتىن وسىناۋ "قۇپيا شيفر كىتاپشاسى"ن ول جانىنا بالادى. 1934 ـ جىلى لو گۋاڭماۋ شايقاستا جارالانىپ، ٴار جەردە جاسىرىنىپ، ازىپ ـ توزىپ ٴجۇرىپ اسكەري دابىل نوتاسىنىڭ قايدا قالعانىن بىلمەي قالادى. ازات بولعان سوڭ، لو گۋاڭماۋ چاڭتيڭدە، نيڭحۋادا كوپ ىزدەپ تابا المايدى. كوڭىلىندەگى تۇيىنشەگى شەشىلمەگەن ول ۇنەمى اۋلاسىندا جالعىز وتىرىپ، كەرناين الىپ شىعىپ، بىرەر ٴۇزىندى تارتىپ جىبەرىپ، قولىنا مىقتاپ ۇستاپ وتىرىپ قالاتىن.

ۇيىمعا تاپسىراتىن ساتتە، قاريا بالاشا ۋاندى. ول ٴۇشىن 40 نەشە جىلدىق ۇزاق كۇتۋدىڭ ٴار كۇنى ازاپتى ەدى، بۇل كۇنى ول سول كەزدەگى "مەن ٴتىرى بولادى ەكەم، نوتا جوعالمايدى" دەگەن ۋادەسىن اقىرى ورىندادى.

ونى وسىنشاما ازاپقا توزدىرگەن، سارىلا كۇتتىرگەن، نىكار ەتكەن قانداي كۇش؟

ورتالىق قزىل ارميا نەگىزگى كۇشىنىڭ ادامزات تاريحىندا جازىلعان ۇزاق جورىقتى باستاعان تاريحىن اقتارىپ، مۇنىڭ جاۋابىن ىزدەيىك ـــــ

ٴار 300 مەتردە ٴبىر قزىل ارميا جاۋىنگەرى قۇربان بولعان جولدا، نەعۇرلىم ساتىسىزدىككە ۇشىراعان سايىن سولعۇرلىم قايسارلانا تۇسكەن ولاردان توپ ـ توپ قاھارماندار شىقتى؛ جولدا ەرىكسىز بىتراپ، جارالانىپ، ولاردىڭ قوسىندى ىزدەگەن قادامى ەشقاشان توقتاعان ەمەس.

لۇڭيەندىق قزىل ارميا قۇربانى جاڭ ياڭىنىڭ نەمەرەسى جاڭ مين: ـــ "بۇل نانىمنىڭ كۇشى"، ـ دەدى.

ۇزاق جورىقتا قزىل 34 ـ شى 101 ـ تۋاننىڭ سانيتارى بولعان جاڭ ياڭ گۋاڭشيدىڭ زوجياڭىندا جارالانىپ، جاراقاتى ٴسال جازىلا بەرە قوسىندى ىزدەۋگە جول الىپ، جول بويى قايىر تىلەپ، اقىرى لۇڭيەندىعى پارتيزاندار رايونىندا پارتيا ۇيىمىن تابادى.

جاڭ مين اتاسىنا نانىمنىڭ تىرەك بولعانىن ايتادى: "ٴسال تىنىسى بولسا بولدى، ۇيىمدى تابۋعا تالپىندى".

سوۆەتتىك رايوندى 3 جىل كۇزەتكەن پارتيزاندىق سوعىستا، گوميىنداڭ ارمياسى "كولشىكتىڭ سۋىن سارقىپ، سۋداعى بالىقتى ۇستاپ تۇگەتۋ" سىندى قاتىگەز ٴتاسىل قولدانىپ، پارتيزاندار اترەتى مەن بۇقارانىڭ بارلىق بايلانىسىن ٴۇزىپ، پارتيزاندار اترەتىن ۇدايى نەشە اي جەرگە استىعى، كيەرگە كيىمى بولماۋعا، ٴتىپتى جابايى ٴشوپتى، جابايى جەمىستى، جابايى كوكونىستى تالعاجاۋ ەتۋگە ٴماجبۇر ەتتى. پارتيزاندار اترەتىنىڭ مۇشەلەرى سوندا دا ەرلىكپەن شايقاس جۇرگىزىپ، جاۋعا كوپ رەت سوققى بەردى، سونداي ـ اق قوسىندى داميتىپ، ۇلعايتتى.

نانىم ارقالاپ سوعىس جۇرگىزگەندىكتەن، ولار قوس قارۋعا يە بولدى!

حالىقارالىق قوعامدا قزىل ارميانىڭ ۇزاق جورىعى 20 ـ عاسىردا دۇنيە ٴجۇزىنىڭ بولاشاعىنا ەڭ كۇشتى اسەر ەتكەن ماڭىزدى وقيعالاردىڭ ٴبىرى دەپ تانىعاندارداڭ قاتارى مولايىپ كەلەدى. ولار كيىمى توزعان، قارۋ ـ جاراق، وق ـ ٴدارى تاپشى بۇل قوسىننىڭ نانىمى قايدان كەلدى دەپ تە سۇرادى.

بۇل نانىم پارتيانىڭ اقيقاتقا دەگەن قايتپاس ىزدەنىسىنەن كەلدى.

قاتال سوعىس ورتاسى مەن ايىندى دا قاسىرەتتى توڭكەرىس جورىعىندا، بۇل ىزدەنىس ەشقاشان توقتاعان جوق. سانۋاندا قايتا قۇرىپ، "مىلتىقتا پارتيا قولباسشىلىق ەتۋ"، "ياچەيكانى ليانعا قۇرۋ" نەگىزگى پرينسيپىن بەلگىلەدى؛ گۋتيان ماجىلىسىندە، "يدەيامەن پارتيا قۇرۋ، ساياسيمەن ارميا قۇرۋ" سىندى ايقىن ەرەكشەلىكتى بەلگىلەدى... شارۋالاردى نەگىز ەتكەن ارميانى قۋاتتى جاڭاشا حالىق ارمياسى ەتىپ قۇرىپ شىقتى.

بۇل نانىم پارتيانىڭ ماقساتىنىڭ حالىق بۇقاراسىنا تامىر تارتقان اماليانىنان كەلدى.

ۇزاق جورىق ـــ ۇندەۋ حاتى، ۇزاق جورىق ـــ ۇگىت اترەتى، ۇزاق جورىق ـــ تۇقىم سەبۋ ماشيناسى.

مىنا ٴبىر توپ ساندى مالىمەتتەر ادامدى تاڭ قالدىرادى:

چاڭتيڭدە 17 مىڭ 200 جاس قزىل ارمياعا قاتىناسقان، ورتاشا ەسەپپەن 12 ادامنىڭ ٴبىرى قزىل ارمياعا قاتىناسقان؛

نيڭحۋادا ۇزاق جورىق قارساڭىندا، حالىق الدىڭعى شەپكە كەڭىنەن قولداۋ كورسەتىپ، جينى 9 ميلليون 500 مىڭ جىڭنان استام استىق، 540 مىڭ يۋاننان استام اقشا جيناپ بەرگەن...

"قزىل تۋدى ۇرپاقتان ـ ۇرپاققا جەلبىرەتە بەرەمىز دەسەك، كەلەسى ۇرپاقتى تاربيەلەۋگە ٴمان بەرۋىمىز كەرەك". 91 جاستاعى جۇڭ يلۇڭ چاڭتيڭدەگى ۇيىندەگى وسى بۋساعالىقتا بايتاق مينشي دالاسىنداعى ادامداردىڭ ۇزاق جورىق رۋحىنا، قزىل گەنگە مۇراگەرلىك ەتۋى كەسكىندەلگەن.

جۇڭ يلۇڭنىڭ ۇيىندە 40 قۇربان بار. 2016 ـ جىلى جۇڭ يلۇڭ ٴوز جانىنان 200 مىڭ يۋان اقشا شىعارىپ، اتا ـ بابا ٴۇيىن جاڭارتىپ، جارتى عاسىردان بەرى جيناعان ۇزاق جورىق حيكايالارىن تامعا جاپسىرىپ، بۇقارالىق قزىل مادەنيەت كورمەسى ەتىپ جاسادى.

"10 مىڭ ليلىك وزەن ـ داريانىڭ قاشاندا قاينار كوزى بولادى". جۇڭ يلۇڭ بىلاي دەيدى: "مەن تەك ولاردىڭ داڭقتى ىستەرىن جالعاستىرا بەرۋدى، قزىل گەندى ۇرپاقتان ـ ۇرپاققا جالعاستىرۋدى ٴۇمىت ەتەمىن".

(جازۋعا قاتىناسقاندار: لي سۇڭ، مەي چاڭۋي، ليۋ يۋيجيا)

(شينحۋا اگەنتتىگىنىڭ 6 ـ ايدىڭ 20 ـ كۇنى فۋجوۋدان بەرگەن حابارى)